

Mi micsoda?

IVANOV(ÉK UTOLSÓ VACSORÁJA) – A színház nagy, visszatérő örök kérdése, amely az újvidéki Szerb Nemzeti Színház szokványostól sok mindenben különböző *Ivanov*-előadása láttán is felmerül: meddig illúzió, s honnantól valóság, meddig mímelés a valós életnek, s honnantól maga az élet. A válasz ezúttal sem egyszerű, akkor sem, ha a Csehov-dráma előadását a rendező Predrag Štrbac valóságként próbálja elfogadtatni a közönséggel. Bár lehet, hogy túlzás közönségnek nevezni azt az ötvenegy vendéget, akiket a rendező Lebegyevék ebédlőjében asztalhoz ültet, hogy vacsorázás közben tanúi is és résztvevői is legyenek Ivanovék történetének. Mert tény, hogy mi félszázan, ha nem is közönség, de nézők, szemlélők azért vagyunk, s ugyanakkor tény az is, hogy rendezői szándék szerint a történet szereplői is vagyunk, még ha néma szereplők is, akiket a házigazda, Pavel Kirillics Lebegyev (Miodrag Petronje) és felesége, a már nem fiatal, de még szép, mutatós Zinaida Szavisna (Tijana Maksimović) széles gesztusokkal és hízelt kedvességgel asztalhoz ültet. Természetesen azt követően, hogy a jegyszédők ellenőrizték jegyeinket, amelyek ezúttal nemcsak ülőhelyre jogosítanak fel bennünket, hanem vacsorára is a szépen terített asztal mellett, a vendégek között. Arra, hogy kedvünkre vegyünk az előttünk levő tálakról sült csirkét, uborkát, édességet, igyunk pálinkát, szörpöt, bort, tisztán vagy szódát spricelve a pohárba. Azok, akik szabódnak, mert tudják, a színházban nem illik enni – holott egykoron, például Shakespeare Vilmos Globe színházában egészen természetes volt – a vendéglátó házaspár biztatására, ha félve is, vesznek tányérukba ezt-azt, ha többet nem, néhány süteményt, s öntenek italt maguknak. Lássék, készségesen vállalják a rájuk osztott szerepet. S miközben az ötvenegy vendég, több sohasem lehet, ugyanis ennyi teríték van, megtölti Lebegyevék tágas, díszes ebédlőjét, ételt s italt vesz magához, és meghallgatja a házigazda és felesége bizalmas szavait, észrevétlenül megkezdődik az előadás. Sorra érkeznek, mint előbb a nézők, a történet szereplői, akiket a házigazdák megkülönböztetett kedvességgel fogadnak: Marfa Jegorovna Babakina, a fiatal özvegy földbirtokosnő (Olivera Stamenković), Matvej Szemjonovics Sabeljszkij gróf, Ivanov nagybátyja (Rade Kojadinović), a nagy bölcselő, Mihail Mihajlovics Borkin, az életet élvező jószágigazgató (Jugos-

lav Krajnov), s nyomában a vacsorához nélkülözhetetlen énekesnő és a háromtagú zenekar. Az utóbbiakat leszámítva mindannyian helyet foglalnak az U alakban elhelyezett asztalok mellett, s Lebegyevékhez hasonlóan, mintha régi ismerőseink lennének, beszélgetést kezdeményeznek a mellettük ülőkkel, átfogják a vállunkat, meglapogatnak bennünket, esznek, isznak. (Gyanítom, hogy ez gördülékenyebben történjen, a „vendégek” között van néhány színész-tégla!) Majd lassan, szinte észrevétlenül alakulni kezd a dráma.

Kezdetben kissé kusza a helyzet, az asztaloknál párhuzamosan folyik a társalgás, nem is tudni, hol miről beszélnek, aki nem ismeri Csehov művét, nem valószínű, hogy érti, ki kicsoda, s milyen viszonyban vannak. De fokozatosan formálódik a történet, legalábbis a váza, s mindenki számára világos, hogy az a kissé elhanyagolt külsejű, borostás képű fiatalember, aki kezdettől fogva maga elé nézve ül szótlanul, Ivanov (Milan Kovačević), a sarokban levő pamlagon ülő szép hölgy a felesége, Anna Petrovna (Draginja Voganjac), a hol tudomást sem véve rólunk, közömbösen szemlélődő, hol érdeklődéssel figyelő, fiatal nő, Szása (Jovana Mišković), Lebegyevék lánya, aki öltözékét tekintve kirí környezetéből, slamposságával, majd viselkedésével sem illik a képbe. Ők hárman a főszereplői a történetnek: a magával elégedetlen, magát felesleges embernek érző, mindenből és mindenkiből, de talán leginkább önmagából kiábrándult Ivanov. („Akárhová megyek, társaságba, vendégségbe, vadászatra, mindenhova magammal viszem az unalmat, a csüggedtséget, az elégedetlenséget!” – mondja a belé szerelmes vagy csak Ivanovot megmenteni kívánó Szásának.) A halálos beteg, elhagyott Anna Petrovna, aki utolsó kísérletként, hogy férjét visszaszerezze, Ivanov után megy Lebegyevékhez, de ott csak arról értesül, épp Ivanovtól, hogy halálos beteg. És Szása, akiről nem tudni, hogy szerelmével Ivanovot akarja megmenteni vagy önmagát akarja kimenekíteni a számára unalmas, érdektelen emberek közül. Látszatra szerelmi háromszög, amelynek mélyén azonban az emberi elégedetlenség, az életből való kiábrándulás drámája húzódik, amit két haláleset nyomatékosít. A menthetetlen Annáé, az előadás felénél, s az előadás zárójelenetében Ivanové, aki az asztalról felkap s eltör egy borosüveget, amellyel saját nyakát vágja el. (Nem pisztollyal végez magával, mint Csehovnál.)

Mindkét pillanat döbbenetes erejű. Jól felépített, jól előkészített drámai momentum. Az egész előadás végiggondolt és következetesen végigvezetett. Van ritmusa, vannak mélypontjai, amikor más nem történik, csak vacsorázunk, és csevegünk, ilyenkor egy mobiltelefon megszólalása sem lenne disszonáns, s vannak drámai csúcspontjai, amelyet követően szinte ordít a döbbenetes csönd. Amikor egy ilyen pillanatban éppen szódát töltöttem a pohárba, többen megrovóan felém fordultak. A két szélsőség között van még néhány olyan pillanat, amikor az ember torkában megáll a falat, mint az a már-már morbid helyzet, amikor Ivanov néhány lépésre a pamlagra fekte-

tett, halott Annától, megkéri Szását. Külön érdeme a rendezésnek, hogy ügyel arra, minden szereplőnek legyen néhány magánszáma, amelyben elpanaszolja baját, bánatát, s amelyben színészként bizonyíthat. És színészileg, bár átkozottul nehéz lehet úgy alakítani, hogy az egy pillanatra se tűnjék alakításnak, ez szinte tökéletesen működik. Ennek legerőteljesebb példáját akkor láttam, amikor Draginja Voganjac két székkal tölem arrébb a teljesen összetört, megsemmisült Anna drámáját élte át. Teljesen Anna, s nem az Annát alakító színésznő volt. De a kedélyesen induló s tragikusan végződő est minden szereplője kivétel nélkül egyszerre volt hiteles civil résztvevője és hitelesen alakító színésze is az előadásnak, akkor is, ha olykor vagy az egyik, vagy a másik attitűd volt kifejezettebb. A drámaiság fokozásával érthetően a színészi gesztusok dominálnak.

Bár igazi (színházi) élmény a Predrag Štrbac rendezte *Ivanov*, megkerülhetetlen a kérdés: mit nyert s mit veszett ezzel a koncepcióval Csehov műve? Egyszerűsödik a történet, vázlatosabb, nincs benne annyi árnyalat, több részlet elveszik, azzal, hogy a cselekmény három helyszín helyett egyetlen játszódik, néhány helyzetről óhatatlanul le kellett mondani, ugyanakkor a nézőkkel való testközeli, közvetlen kapcsolat által, számunkra életszerűvé tette a drámát, olykor valósággá formálta. Ezért talán annak ellenére, hogy a színészek megérdemlik az őszinte elismerést, ezúttal el kellett volna tekinteni a hagyományos tapsrendtől. Logikusabb lett volna, ha Lebegyevék, ahogy fogadták, kikísérik vendégeiket.

*

KÉT ZENÉS PRODUKCIÓ – MY FAIR LADY, ROCKY HORROR SHOW – Mert nem érzem magam zeneileg kellően felkészültnek, nem szoktam ún. zenés produkciókról írni. Most azonban kivételt teszek. Két zenés előadásról írok, anélkül azonban, hogy a zenéről, s ennek konkrét színházi megvalósításáról szólnék. Mindkét musical-előadás, a szabadkai Népszínházban látott *My Fair Lady* és az Újvidéken színre vitt *Rocky Horror Show*, számomra másért fontos. A műfaj klasszikus, máig egyik legismertebb és legtöbbet játszott darabja, Shaw *Pygmalion* című vígjátékából írt *My Fair Lady* azért, mert stílustalansága elrettentő példa arra, hogy nem szabad játszani. A manapság divatos, filmként elhíresült rémtörténet, a *Rocky Horror Show* pedig az előadás kétféle fogadtatása, a közönség meghatározó szerepe szempontjából volt számomra tanulságos.

Többekkel együttértésben és többekkel ellentétben vallom, hogy bármelyik mű színrevitelekor bármi megengedhető – ha a rendezői koncepció ezt igazolja. Ha nem, akkor viszont nagy-nagy vétek bármilyen beavatkozás. Shaw az angol úri társadalom önhittségének és előítéletekből táplálko-

zó merevségének komikus ábrázolására az antik görög szobrász, Pügmalión történetét dolgozta fel, pontosabban át. Mert az egykori szobrász miután megalkotta a tökéletes nőt, a szerelem istennőjét kérte meg, hogy művét, kibe megrögzött agglegény létére beleszeretett, keltse életre. Higgins, a rigolyás londoni fonetikaprofesszor magát istennek képzelve a külvárosi szlenget beszélő virágáruslányból akar úri modorú hölgyet „faragni”. Ez jól, sőt túlságosan is jól sikerül. Higgins beleszeret a lányba, aki azonban a tanár elviselhetetlen modora miatt elmenekül. A történet a zenés műfaj követelményei szerint happy endre módosul. Eliza visszatér Higginshez. Ettől függetlenül azonban a musical sem nélkülözi sem a látszatra, a külsőségekre fölöttébb sokat adó angol úri társadalom, sem pedig a mások életébe történő erőszakos beavatkozás bírálatát, még ha ez a lehető legjobb szándékkal történik is. Ez két olyan mozzanat, ami – függetlenül attól, hol, milyen nyelvterületen játszódik – kihagyhatatlan a *Pygmalion/My Fair Lady*-előadásokból. Ezek nélkül nem működik a történet, s az előadás alig lehet több jópofa komédiázásnál.

És Szabadkán pontosan ez történik.

Igazán nem is az a gond, hogy a pesti vendég színészrendező, Földes Tamás, több jó játéköttlet ellenére, harmadrendű vidéki színházak papírmásé-operettjeire emlékeztető előadást csinált, amely óhatatlanul is a talán legklasszikusabb vajdasági magyar színházi anekdotát juttatja eszünkbe, amikor az egykori topolyai színház *Hamlet*-előadása láttán az angol követség jelentése szerint a Bácskában a farmerek Shakespeare-t játszanak. Istenem, szegényember vízzel főz. Sokkal inkább az a problematikus, hogy a két férfi főszereplő, Péter Ferenc és Kálló Béla egyetlen gesztusával sem idézett bármiféle úri manírt. Mert Péter pacuha Higginse nem taníthatja úri modorra Elizát, ha inge kilóg a nadrágból, ha úgy áll rajta a ruha, mint – bocsánat – a tehénen a gatyá. Mert nincs tétje annak, ami történik, nincs drámai ellenpont. Ez nem az a professzor, aki valakit is viselkedni taníthat. A stílus alapkövetelmény! Hasonlóképpen a karikatúráig elhibázott Kálló Pickering ezredese, akin nemcsak úgy áll a ruha, mintha falusi turkálóból szerezte volna be, hanem állandóan nyakatekert jógapózokba nyomorítja magát, és mezítláb közlekedik, mert így illik (!?) ahhoz, aki Indiából jött.

Ettől persze a közönségnek akár tetszhet is az előadás, a szellemes szövegen jókat lehet hahotázni, mint tette mögöttem néhány sorral egy atyafi a bemutatón. De a második részben már ő is elhallgatott, talán mert megunt, vagy ment a busza, s a következő járatot már nem akarta megvárni. Milyen igaza volt.

*

Rocky Horror Show (Mikus Csaba felvétele) 93

Az Újvidéki Színház zenés horrorját kétszer láttam. A bemutatón, amikor – néhány részletől eltekintve – nagyon nem tetszett, s néhány héttel később, amikor jól szórakoztam. Van, s mi lehet erre a magyarázat? Egzakt magyarázat biztos nincs, annak ellenére, hogy lehetnek, s nyilván vannak személyes és objektív okok. Valójában azonban egészen másról van szó. Előszörban a két előadás közönsége lehet magyarázat a kétféle befogadásra. A bemutatón az esemény állandó közönsége ült a színpadi nézőtéren. A másik előadáson diákok, zömmel zentai gimnazisták voltak a nézők. Az egyiknek komoly elvárásai voltak, a másik merő szórakozásnak fogta fel az előadást. Az egyik komoly mondandót várt és keresett, s (joggal) idegesítette a blőd történet, amit a másik, a diákközönség tréfának fogott fel, s nagyokat nevetett. És igazuk volt. A közönség miközben a maga kedvére értelmezte a látványt, felszabadítóan hatott a színészekre. Nem zavarta, hogy a naiv sztori szinte követhetetlen, hogy a horror inkább komikus, mint döbbenetet vagy félelmet vált ki, hogy a koreográfia (ezúttal) zömmel tartalom nélküli, öncélú ugrabugra. Nem csak azt a néhány valóban ügyes jelenetet élvezte, amelyek a bemutatón is sikert arattak, amelyben a lányok némafilmeket idéző mozdulatokkal kapkodnak a feljükk dobott menyasszonyi csokorért, amelyben a főszereplő-pár (Kőrösi István és Jankovics Andrea) két elemlámpával mímeli az éjszakai autózást, vagy amelyben a rémkastélybeli transzvesztita játékmester (Balázs Áron) a játéktér közepére állított plexiágy egyik oldalán a nőt, majd a másikon a férfit csábítja el ugyanazokkal a szavakkal és mozdulatokkal, hanem hangos nevetéssel honorált minden szöveg- és játékbeli poénkedést. Egyszerűen jól érezte magát – önfeledten szórakozott.